

Po druhé s rolníky v Dánsku.

Osobní dojmy. Prof. Dr. Arnošt Kraus.

»Výprava agrárního dorostu do Dánska«, jak zněl úřední její název, byla pořádána koncem června 1909.

Účastenství bylo velmi četné, ač nebo snad právě proto, že byla omezena na příslušníky strany agrární. Mimo skutečný dorost bylo s ní též několik osob starších, učitelé a ředitelé hospodářských škol, tři poslanci, tři dámy, dohromady 50—60 osob. Pořadatelem byl výborný muž, pastor K. Šustr z Opolan (nyní v Poděbradech). Sám jsem se účastnil jaksi externě, na vyzvání J. E. tehdejšího ministra orby Dra. A. Bráfa, který tak velké výpravě chtěl dopřáti vydatnější pomoci tlumočnické. Příprav jsem se neúčastnil, leda několika dotazy a dopisy do Dánska, také plán byl — ovšem podle rad, ochotně poskytovaných dánskými přáteli — upraven bez mé účasti. Toho jsem někdy litoval, tak na př. v Esbjergu jsme se potloukali nečinně skoro den a neudělali jsme malý krásný výlet na Fanø, což byla jediná příležitost na cestě, pro mnohého účastníka jediná v životě, aby spatřil širé moře s přílivem a odlivem. V Kodani, kde program s touž spartánskou agrárností nedbal kulturního bohatství velkého města, mladí účastníci si ovšem sami vynutili změnu programu a neodjeli nepoznavše nádherných sbírek tamních. Hlavní směr byl totožný s první výpravou*) z roku 1901, jenže ovšem bylo tenkrát více času k dispozici a dojelo se v Jutsku i na Sällandě mnohem dále na sever.

Výprava vyjela v úterý dne 22. června odpoledne, dojela přes Hamburk, jehož prohlídce věnováno dopoledne, ve středu večer ve Vamdrupu na dánskou půdu, kde vláda dala krásný »salonní« vůz třetí třídy k dispozici, a přenocováno ve Veien. Ve čtvrtek dopoledne prohlédnuta pokusná pole v Askově, poobědváno v Skibelundu na samých hranicích šlesvických, pak prohlédnut pověstný mlýn nebožtíka La Coura — větrem se tu vyrábí elektřina — načež (ovšem velmi povrchně) seznána slavná vysoká škola. Zakladatel její Schröder ovšem zemřel toho roku, jeho ušlechtilá choť ho předešla a zeť a nástupce jeho Appel meškal na úřední cestě.

*) Srov. můj »První výlet českých rolníků do Dánska«. Praha 1901. Knihovnička Času.

Obzor Národohospodářský XV.

Uvítala nás paní Appelová a znamenitý starý přítel Čechů, málem osmdesátiletý Feilberg, přední folklorista evropský.

Zde jsem se připojil k výpravě také sám, meškal jsem před tím na mezinárodním sjezdě spisovatelů v Kodani (v nejprvnějším čísle »Času« horlil jsem proti neobeslání těchto sjezdů a teď po 22 letech účastnil jsem se jednoho z nich jako první Čech). Pak navštívil jsem na Fynu statek, na němž jsem »usadil« tři mladé české rolníky. Milí hoši se tam dřeli nad všechnu dovolenou míru, ale byli hodni a viděl jsem, že bude lze, aby navštěvovali v zimě vysoké školy, a že pak znamenitě budou moci informovati své soudruhy o věcech dánských. Setkání s výpravou nebylo bez obtíží, jel jsem sedě na výši vozíku pod deštníkem strašným lijákem a hromobitím po vřesovišti, kde náš kozlík byl jedinou vyvýšeninou, a přemýšlel jsem ne právě vlídně o tom, nemám-li pranic jiného na práci, než se tu dát zabít hromem pro české rolníky. Ale nálada se zlepšila, ač počasí bylo vůbec dost často nevlídné a zvláště cesty strašně rozmoklé. Zvláště setkání s Feilbergem mne těšilo.

Také můj dávný přítel Niels Pedersen z Ladelundu nemeškal doma, ale jeho zeť pan Konradi byl naší výpravě po celý den ochotným průvodcem a hostitelem. Dovedli nás — ach, po jakých cestách! — k pravému kabinetnímu obrázku: k drobounké chaloupce, jejíž majitel se dobře živí na 3 *ha* jutské půdy a výhradně z ní. Naši rolníci se nejvíce podívovali úhlednosti a útulnosti malého bytu a číslu denníku ležícímu na stole. Tento zjev se pak opakoval zpravidla: tito odborníci dívali se na věci často velmi málo odborně.

V pátek prohlédnut Esbjerg s jeho velkými balírnami másla a sklady vajec, pak nastala dlouhá jízda do Aarhusu. Odtud v sobotu ráno vyjelo se do Skiby. Málem jsem se minul s výpravou, neboť Aarhus má dvě nádraží, a abych je zastihl, telefonoval jsem pro automobil, což jsem pokládal za velkou oběť peněžní, zatím to byl taxametr, na němž se za prvních 800 metrů platilo 50 öre (66 haléřů), za každých dalších 400 po 10 öre. Tytéž ceny platí v Kodani, jak jsem později seznal. Vzpomínal jsem na Prahu, ač tamní ceny automobilu neznám, netroufal jsem si nikdy ani ptáti se po nich. V Skiby byl důkladně prohlédnut velký a dobře vedený statek s krásným chovem černobílého dobytka a podívovali se stavbě chalupnických domků; dánský stát poskytuje úvěru na zakládání nových chalup a společnost za tím účelem založená

parceluje statky, nebo rolníci odprodávají pole. Chalupa pro bývalého čeledína našeho hostitele byla téměř hotova, a zase naši milí rolníci studovali, zdálo se mi, více obytné stavení s pěknou koupelnou než výměru luk a polí, chlěvy a stodolu.

Vraceli jsme se v nejhanebnějším voze hanebné lokálky, v němž okénka nebyla na otvírání! Na štěstí jsem našel místo na zadní plošině. Večer pak náležel lázni v aarhuském fjordu a prohlídce města. Na zajímavá skladiště spotřebních spolků, jež tu mají svůj střed, pro únavu nedošlo.

V neděli byla na programu výstava aarhuská a tištěný náš program sliboval, že »pan Thorvald Petersen, sekretář tiskové kanceláře, jenž navštívil loni výstavu v Praze, bude ochotným průvodčím«. Neznal jsem pana Petersena osobně, ač jsem mu prostředkoval velmi značnou korespondenci s výstavním výborem pražským, ale četl jsem jeho zprávy z Čech, v nichž jsem si zatlhl tři místa. Uráželo ho, že na výstavě hudebníci, když dohráli, mísili se mezi obecenstvo nebo dokonce kouřili cigarety. Pak nepochopil, co je památného na starém židovském hřbitově, leda že je to hodně nepořádný hřbitov. Za třetí konstatoval, jaká je u Čechů averse k němčině: v Podmoklech zavolal si z okna vozu na důstojníka, aby mu hodil lístek na poštu. Důstojník se ani nehnul. Teprve, když řekl, že není Němec, nýbrž Dán, důstojník lístek vzal!! A chování milého Thorvalda Petersena potvrzovalo, co jsem si dle toho myslel o jeho inteligenci. Nevšiml si nás vůbec a neudělal ani kroku, aby nám vymohl dovolení k fotografování, nad čímž náš fotograf, pan Pavlík, se právem nemálo rozzuřil.

Obešli jsme se ostatně bez něho s dobrovolným průvodčím, kterého nám poskytla laskavost působící z Ladelundu, velmi dobře. Bílé město aarhuské mělo mnoho zajímavostí a dokonce česká slova bylo lze zaslechnout — od Habešanů. Končili jsme neděli po různu, moje společnost výletem po aarhuském fjordu.

V pondělí ráno jeli jsme z Aarhusu zase na jih do Fredericie a odtud přes malý Belt za čtvrt hodiny na ostrov Fyn. Kapitán roztomile povolil výpravě pobyt v první třídě. Dojeli jsme drahou doprostřed ostrova na vysokou školu pana Thorvalda Kierkegaarda Kjøng. Byl to pobyt nejnepohodlnější — neboť na malé škole bylo těžko nás ubytovat a prostá strava, rebarborová kaše k obědu, ovesná k snídani, nechutnala všem účastníkům — ale nejsrdečnější. Mladíci přes rozdíl jazyků si s posluchačkami

rozuměli výborně a byli volným chováním dánských děvčat okouzleni. Večer pastor Šustr měl dánskou přednášku, zpívaly nám a naši zpěváci, kteří se podivuhodně rychle sezpívali, zpívali české písně.

Kratochvilné bylo naše studium dojení strojem. Stroj byl přiložen k vemenům dvou krav a odborníci vytáhli hodinky, aby kontrolovali, jak rychle budou krávy vydojeny. Ale nemělo to konce a konečně se ukázalo, že krávy byly již podojeny a že nám ukázali dojení jen na prázdno! A zase na cestě k těmto chytrým lidem až k výkřikům obdivu přiměl účastníky roztomilý úhledný domeček cestaře.

V úterý ráno jeli jsme do Odense, hlavního města Fynu. Byl den Petra a Pavla, a tento katolický svátek pestře oživil ulice a náměstí — Poláky spěchajícími z okolí do tamějšího chrámu. Fyn je hlavní řepářskou zemí Dánska a pojímá největší počet Poláků najímaných každoročně na práce polní. Rozumí se, že takový dovoz dělníků upomíná, nebo aspoň upomínal do nedávna na dovoz kuliů, ale v poslední době Dánsko vydalo zákon, který co do humánnosti nemá rovně, ba dokonce chrání polského dělníka saisonního více než domácího. Inspektor nestará se celkem o obydlí dělníkovy, ale při Polácích úředně zakročuje, nevyhověno-li dosti značným požadavkům, kladeným na jejich obydlí. Dělnice mají na př. míti bez ohledu na jejich počet dvě vytápěné místnosti, ložnici a světnici. A když paní M., má hostitelka, před týdnem si stěžovala na malou ochotu dvou polských děvčat u ní zaměstnaných, že nechtěly pomáhat při prádle, musil jsem uznat, že to značí velký stupeň samostatnosti a sebevědomí.*)

Naše společnost prohlížela výbornou rolnickou školu v Dalum; sám jsem je nevyprovázel, nýbrž doháněl, ač marně, v hotelu spánek noční.

Zde se k nám přidali čeští »elevové« se svým mistrem, který sice dost často s nimi nakládal jako s Poláky, ale tenkrát byl velice roztomilý. Seznamovali se s českým agrárním dorostem a vypravovali mladíkům s úžasem naslouchajícím, jak se v Dánsku musí pracovat.

Sešel jsem se se společností odpoledne na nádraží; jeli jsme k Velkému Beltu, kde naši Čechové většinou po prvé konali delší

*) Velmi důkladný článek o polských saisonních dělnících v různých zemích byl v měsíčníku »Det ny Aarhundrede« začátkem r. 1909.

plavbu po moři; pak po Sällandě došli jsme pozdě večer do Ringstedu, kde jsme přenocovali.

Ráno záhy jsme se vydali pěšky do blízkého Kärehave na vysokou školu chalupnickou. Tato škola je zajímavým reflexem chalupnického hnutí v zemi. Velký pokrok dánského rolnictví od let osmdesátých bral sice chalupníky, aspoň větší, hospodářící s dvěma kravami, ochotně do svých družstev a výborů, ale konec konců přece jen utvořil — s těmito většími chalupníky — novou vyšší třídu rolnickou, která, ovládajíc i politicky dánskou levici, jakou se stala pod venkovským učitelem J. C. Christensenem (ministrpresidentem 1902—1908), zabočila ponenáhlu na dráhy strany agrární a dovedla Dánsko ke skandálu Albertiho. Ale ovšem pod touto vrstvou rolnickou hýbe se již probouzející se vrstva baráčníků a bezzemků, kteří zde v Kärehave mají školu, na níž se méně žvaní »živým slovem« a méně zpívá, za to učí se v krátkých kursech množství věcí praktických, od spravování střevíců a dřeváků po chov králíků a včel. Zařízení ústavu jest podivuhodné a Čech, p. V., který na něm strávil tuto zimu, poví nám snad o něm mnoho zajímavých věcí. Prohlídka zahrady a hospodářství byla nám pokažena lijákem, v němž jsme byli nuceni nastoupit zpáteční cestu do Ringstedu.

Pod mým deštníkem se svezl mladý místní žurnalista a přál si, abych mu v krátkosti načrtl obraz minulosti a přítomnosti Čech v ohledu politickém, sociálním a agrárním, abych mu vyložil, co naši rolníci v Dánsku hledají a jaké si odnášejí dojmy. Nechtěl jsem prozradit, že na tyto otázky odpovídat nedovedu, a vykládal jsem, že mezi členy výpravy není malých rolníků, tak že taková škola je pro ně pouhým kuriozem atd. Milý novinář byl za krátko vystřídán svým kolegou od opozičního listu, který měl přání podobná, zatím onen první přidružil se k jiným účastníkům a ptal se, je-li to pravda, že česká strana agrární se skládá ze samých velkých rolníků, kteří o chalupníka nedbají a podobně, což vzbudilo mezi agrárními poslanci veliké rozhořčení proti mně. Netuše nic o tom, provázel jsem žurnalistu B. do redakce, abych tu seznal redaktora a radikálního poslance Bransagra, kterého jsem již znal podle pověsti a s nímž jsem měl velmi zajímavý pro mne hovor o dánské politice.

Zatím se naše výprava seřadila a odebrala se do chrámu sv. Benedikta, kde odpočívala královna Dagmar, na jejíž hrob (který byl už v padesátých letech nalezen prázdný) účastníci vý-

pravy položili věnec s českým a dánským nápisem. Malá, ale důstojná slavnost pojila se k tomuto aktu. Opustili jsme pak chrám, který ostatně kryje jeden z nejkrásnějších náhrobků z 15. století, a osušivše se jakž takž, odjížděli jsme ke Kodani, pevně jsouce odhodláni, neopustit dříve vlak. Ale na stanici Faastrupu jevil se poslanec M. P. Blem (odtud vůdce výpravy) neúprosným a vytáhl většinu účastníků k prohlídce statku Thorslundegaard, v němž byly dány k dispozici všechny žádoucí číslice statistické. Večer se sjela pak celá společnost v Kodani a ubytovala se, patrně ze sympathie, v Landmandshotelu; já však demonstroval svou neodvislost na stranických heslech tím, že jsem se ubytoval ve svém starém Missionshotelu, který ovšem také náleží straně mně mnohem nesympathičtější než agrární, zvláště dánská.

Neúčastnil jsem se ranní vycházky do velkých skladišť družstevních, kde bylo s dostatek postaráno o výklad německý, a sešel se se společností při společném »frokost« v hotelu. Než jsem se ovšem dostal k jídlu, byl jsem dvakrát nebo třikrát vyvolán, abych byl ústně a telefonicky interviewován žurnalisty. Za to jsem se dožil velmi radostného překvapení, když jsem konečně zasedl k vystydým rybám.

Zevně mělo formu poněkud zvláštní, podobalo se nebezpečně trapné důtce za mé — výroky učiněné prý žurnalistovi A. v Ringstedu. Agrární strana prý je strana chalupníků právě tak, jako velkých rolníků, otvíral jsem udiveně oči, ale co teprv přišlo! Nesleduji prý družstevní hnutí u nás v Čechách a neznám ohromné pokroky, které učinilo v posledních letech. Naše družstva nejsou tak četná jako dánská, ale to jen proto, že největší počet úkolů družstevních obstarávají Raiffeisenky čili Kampelíčky, za to, tak vyzníval refrén, třeba to nebylo řečeno přímo, i české družstevnictví stojí na zdravějších základech a je dále než dánské.

Moje radost nad tímto neočekávaným objevem byla zkalena jen několika vedlejšími myšlenkami. K čemu se tedy potloukám po polích a rozmoklých cestách, moha klidně sedět doma, když není z toho prospěchu? A kde je ten ráj na zemi, který jsem si maloval v Čechách, až rolnictvo se zmůže na svépomoc? A proč mohu dostat v Dánsku spolehlivé rolnické máslo první jakosti (se značkou hlásné trouby), spolehlivá vejce atd. a v Praze jsem odkázán na dobrou vůli prodavačky na trhu?

Zkušenost, kterou jsem učinil mnohem později, bohužel nevyvrátila tyto hloupé myšlenky. Byly navázány styky mezi pěstiteli jetele, a šlo o to, vypěstovat několik centů semínka ze semene v Dánsku osvědčeného. Proč — když družstevnictví české stojí tak vysoko — byl jsem s touto objednávkou posílán od Heroda k Pilátovi, proč se nesáhlo dychtivě po tak vzácné příležitosti, nýbrž diktovaly se podmínky, jako by šlo o to, odvrátiti objednávku od nás?

Jedna z hlavních námitek, učiněných předáky našeho družstevnictví dánskému, byla uvážení hodna. Rolníci dánští vydělávají svými družstevními podniky (spotřebními) velké peníze, které ukládají zase v nových podnicích, tak že nahromadí ohromné rezervní fondy, místo aby poskytovali zboží rolníkům za ceny levnější. Dále zdálo se našim rolníkům, že se vůbec nemá dělat konkurence kupectvu a živnostnictvu. Družstevní tyto podniky dánské ovšem vznikly v boji s obchodníky.

Druhá kritika dánského družstevnictví vycházela z faktu, že ceny docíleně na statcích námi prohlédnutých za litr mléka nezdały se nikterak imponujícími. Mně připadalo toto měřítko naprosto nepřipustným. Jestli rolník prodává blízko Prahy litr mléka dvakrát tak draho jako rolník na vřesovišti jutském, proto přece je možno, že Čech prodělává na každém litru tolik, kolik jutský vydělává. Nejde o cenu, nýbrž o poměr mezi cenou výrobní a prodejní, o množství mléka, které lze vyrábět za jistých podmínek, při čemž je možno vydělávat hodně i při menší ceně na téže půdě, nebo dokonce při témž počtu krav mnohem více atd.

Ale naši rolníci zdáli se, opojeni výsledky svého družstevnictví, naprosto neochotnými zahloubat se v taje družstevnictví. Chytali se hlavně více zevních rozdílů hospodaření. Okolnost, že hospodáři (kteří nás čekali) byli většinou doma, že dělníků bylo málo a že domácnosti byly útulné, kdežto prý u nás žene se rolník od časného jara z chvatné práce do chvatné práce, vytvářela se v jakous idyllu dánskou oproti tuhé české práci. A nikdo se neptal, nejsou-li snad Češi blázni, že se tak namáhají, lze-li téhož docílit po dánském způsobu se založenýma rukama. Sám jsem se vyznal v duševních pochodech českých rolníků konečně tak málo, jako vtipný žurnalista, kterému jsem přesně tlumočil tyto výlevy a který vypsál »dojmy českých rolníků« v Politiken asi těmi slovy: »Myslím, že dánský rolník, aby zbohatl, nemá co dělat než nechat krávy se pást a nanejvýš občas je podojit.«

Lépe jsme se neshodli, ani když jsme si stanovili zvláštní diskusní odpoledne v pavilloně na Langelinie, kde mimochodem objevila se náhle zase zcela nová a neuvěřitelná číslice ceny za litr mléka — byla do ní počítána bonifikace družstevní mlékárny?

Prohlíželi jsme pak vysokou školu zemědělskou, nahlédli do práce akciové společnosti, která zásobuje Kodaň mlékem. V pátek jsme si vyjeli na prohlídku zemědělského musea a pokusné stanice v Lyngby, odpoledne pak jsme se bavili v zoologické zahradě, kde jsem se těšil spatřit Kaspara, kterého jsem rok před tím viděl jako »sloní baby«. Sobota patřila prohlídce památností města pod vedením ušlechtilých dam, večer jsme se povinně nudili v Tivoli.

V neděli pak vyjelo se do Espergjärde a Snekkerstenu na prohlídku zajímavých drůbežáren a chovu jerseyjských krav. Odtud společnost nastoupila zábavní výlet do Švédska, kamž jsem se necítil povinen ji provázeti. Vydal jsem se pěšky na jih a konal jsem malou sentimentální pouť, jako konáme na místech, kde jsme před třinácti lety byli hodně šťastni. Zbožně jsem se zastavoval u známých z oné doby, pil jsem u jedněch sodovku, u druhých jsem jedl frokost, u třetích jsem došel právě na oběd, všude jsme dojatě vzpomínali mrtvých a těšili se s živými, i vlny Sundu mne tak vroucně přijaly jako oni dobří lidé, a srdce bylo slavnostní a měkké, když jsem dojel pozdě večer do Kodaně.

V pondělí odebrala se naše společnost do Haslev na prohlídku jatek a velkolepé mlékárny Trifolium, založené Ulrikem, odtud do Nykøbingu na Falstru, kde prohlédli družstevní cukrovar, což bylo v oné době řepářského boje pro naše rolníky snad nejzajímavější z celé cesty. Zatím já s malou částí společnosti podnikl cestu rovněž nadmíru zajímavou. Jeli jsme do Sorø, kde nás na stanici očekával vozík s dvěma islandskými koníky — chalupníci dánští dovážejí nyní velkou měrou tato vytrvalá zvířata — řízenými mladým děvčetem; byla to asistentka z Ankerhusu, blízké školy učitelek hospodyňských. Dala by se o této velkolepé škole, která byla založena iniciativou a z jmění její majitelky, slečny Lauridsenové, psáti velmi zajímavá kapitola cestopisná. Zde se vzdělávají hospodyňské učitelky, které pak odbývají kursy pro ženy venkovské. Den co den se stěhují se svou přenosnou kuchyní, konají večer přednášky a připravují jídlo, které posluchačky okusí, a vracejí se za týden zase po celou zimu. Neméně zajímavá byla hospodyňská škola v Sorø samé, kde děvčata se rozdělí na za-

čátku kursu na rodiny a každá rodina dostane jistý obnos, z kterého musí celý měsíc žít, jednou skrovně, po druhé skvěle a přece musí vždy docílití nutného počtu kalorií v potravě.

Tak jsem se rozešel s rolnickou výpravou, a ptám-li se po výsledku, maně napadá mne, co jsem četl v dánském listě, kde byla řeč o nastávající (v létě 1910) výpravě z Uher, odkud prý přijedou samí hrabata a baroni: Není-li to nebezpečno pro dánské zemědělství? — Kde pak! Co pak mohou odkoukat v takovém chvatu?

Když jsem po prvé r. 1901 vedl výpravu o málo lidech po Dánsku a byli jsme všichni plni žáru objevovatelského, tu snil jsem o výpravě druhé, velké, z níž by se vraceli dobře poučení a nadšení apoštolové družstevnictví a pokroku zemědělského. Velká výprava tedy byla, ale nebylo nadšení, nebylo studia zemědělského sdružování, proto snad, že zatím prý byla moje přání překonána a české družstevnictví dánské nejen dohonilo, nýbrž i překonalo.

Ale co výprava agrárního dorostu končí jako pěkný výlet, který mládeži od srdce přeji, vyplnilo se mi konečně přání jiné a ne bez mé práce vlastní: z Dánska se nám již vrací řada mladých lidí, kteří pracovali a pracují jako »Poláci« na statecích a naučivše se takto přes léto dánštině, zasedli v zimě na lavice různých vysokých škol lidových. Národohospodářský ústav při České akademii jim usnadnil pobyt a teď jsou hotovi k práci a ochotni, aby nás poučovali o tom, proč dánský rolník, který tržít tak málo peněz za litr mléka, přece vydělává, ač dokonce nemá ani ochrany celní, ač se neukládá celému obyvatelstvu drahota a hlad, aby mohl draze prodávati své výrobky. Dánské zákonodárství nařídilo, aby obchodník musil označit, prodává-li zboží cizí nebo domácí, a v tom označení, které je poukazem na výbornou jakost dánského zboží, je nejlepší jeho ochrana.

Tito mladíci, kteří už sami zase upravují pobyt svým nástupcům, nezdají se býti téhož mínění jako dorost agrární, ba myslí, že mohou vykonat užitečnou práci v Čechách: v jejich ruce kladu, co jsem kdy chtěl vykonati pro české rolníky.